

Ewa Pieczyńska

Zakład Hydrobiologii
Instytut Zoologii
Uniwersytetu Warszawskiego
ul. Nowy Świat 67
00-046 Warszawa

**Dorobek profesora
Kazimierza Petrusewicza (1906—1982)
w dziedzinie nauczania ekologii***

Educational activities of Professor
Kazimierz Petrusewicz (1906—1982)
in the field of ecology

Działalność profesora Kazimierza Petrusewicza w zakresie nauczania ekologii związana była formalnie z okresami Jego pracy przed II wojną światową w Uniwersytecie im. Stefana Batorego w Wilnie i w okresie powojennym w Uniwersytecie Warszawskim. Faktycznie jednak wykraçała daleko poza te ramy. Profesor Petrusewicz również na forum Polskiej Akademii Nauk, głównie Komitetu Ekologii i w Instytucie Ekologii PAN inicjował i organizował szereg form szkolenia, szczególnie podyplomowego (studia doktoranckie z zakresu ekologii, praktyki zawodowe i inne, kursy metodyczne), a działalność ta była nasiloną zwłaszcza w czasie trwania Międzynarodowego Programu Biologicznego, w latach 1964—1974.

Najbardziej charakterystyczne cechy działalności dydaktycznej Profesora w dziedzinie ekologii to stałe wprowadzanie nowych problemów oraz ścisłe przestrzeganie zasady nierozdzielności nauki i nauczania.

W dydaktyce doceniał też w pełni profesor Petrusewicz pozycję ekologii jako nauki interdyscyplinarnej, dla której rozwoju konieczne jest korzystanie z dorobku innych działów nauk biologicznych i dziedzin pokrewnych.

Innym ważnym elementem działalności profesora Petrusewicza było pełne pasji dążenie do wprowadzenia ekologii w programy nauczania na wydziałach biologii w latach, w których nie widziano tam dla niej miejsca, a torowanie drogi dla ekologii odbywało się nie bez oporów.

W różnych okresach rozmaite okoliczności kształtowały udział Profesora w nauczaniu ekologii. W okresie przedwojennym dopiero inicjował On swoimi badaniami zainteresowanie problematyką ekologiczną. W czasie pracy w latach 1931—1937 w Uniwersytecie Wileńskim powstały Jego pionierskie prace z dziedziny ekologii. Był też w okresie międzywojennym wieloletnim współpracownikiem Stacji Wigierskiej — kolebki polskiej hydrobiologii oraz organizatorem i kierownikiem drugiej (w 1935 r.) i trzeciej (w 1936 r.) wyprawy limnologicznej na wody i bagna Polesia. Warto tu podkreślić, że w tych latach wyprawy naukowe

* Referat przedstawiony na sesji naukowej na temat „Kazimierz Petrusewicz (1906—1982) — uczone i organizator nauki” (Warszawa, 25 III 1983 r.).

były, obok tworzenia stacji, podstawową formą działań naukowych i dydaktycznych w zakresie hydrobiologii.

Następny etap dydaktycznej działalności profesora Petruszewicza w dziedzinie ekologii następuje po wielu latach przerwy i wiąże się głównie z rozpoczętą przez niego w 1951 r. pracą na Wydziale Biologii Uniwersytetu Warszawskiego. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ekologia była już nauką znaną i uznaną w skali światowej, w Polsce jednak torowała sobie dopiero drogę. Obowiązujące w tych latach uniwersyteckie programy nauczania nie zawierały zajęć z ekologii. Ale właśnie na Wydziale Biologii Uniwersytetu Warszawskiego, dzięki dążeniom profesora Petruszewicza, zrozumieniu potrzeb przez wielu członków Rady Wydziału, szczególnie poparciom profesora Zdzisława Raabego, podjęto decyzję o prowadzeniu zajęć z ekologii w ramach pracowni półdiennej III roku. Zajęcia te odbywały się w tej formie przez wiele lat do czasu wprowadzenia do programu studiów ekologii jako przedmiotu obowiązkowego. Ćwiczenia odbywały się w Dziekanowie Leśnym w Instytucie Ekologii PAN i prowadzone były przez asystentów Zakładu Ekologii Zwierząt i Ewolucjonizmu przy współpracy z pracownikami Instytutu Ekologii. Studenci mieli okazję każdorazowo zapoznać się nie tylko z podstawami ekologii, ale również z aktualnie prowadzonymi badaniami terenowymi i eksperymentalnymi. Pracujący pod kierunkiem Profesora zespół pracowników dydaktycznych Uniwersytetu Warszawskiego i Instytutu Ekologii PAN prowadził też wspólnie przez wiele lat kursy połączone z praktykami wakacyjnymi z ekologii i hydrobiologii dla studentów z różnych uniwersytetów w kraju.

Nauki ekologiczne jako kierunek studiów zostały wprowadzone w postaci specjalizacji „biologia środowiskowa” do programów nauczania biologii w uniwersytetach w 1974 r. Szereg lat przed tą reformą programową profesor Petruszewicz wielokrotnie zwracał uwagę na konieczność zmian programu studiów i wprowadzenia do niego ekologii. Starania te znalazły wyraz m. in. w wielu uchwałach Komitetu Ekologii PAN, w opublikowanych materiałach z referatu wygłoszonego na sesji plenarnej Wydziału Nauk Biologicznych PAN w styczniu 1968 r. i wreszcie w specjalnym artykule pt. „O programie studiów biologicznych (artykuł dyskusyjny)” opublikowanym przez Profesora w czasopiśmie „Życie Szkoły Wyższej” w 1972 r.

Dysponując już dzisiejszym doświadczeniem z realizacji wielokrotnie od tego czasu modyfikowanych programów można się oczywiście nie zgadzać z niektórymi proponowanymi przez Profesora rozwiązaniami szczegółowymi. Sama jednak generalna koncepcja dotycząca miejsca ekologii w programie oraz krytyka nadmiernego usztywnienia i sformalizowania ówczesnych programów oraz wskazanie na potrzebę stworzenia pewnych możliwości wyboru przez studentów różnych przedmiotów pokrywają się z późniejszymi propozycjami, znajdują też odbicie

w najnowszym programie realizowanym obecnie na Wydziale Biologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Organizacyjna działalność profesora Petruszewicza propagująca i inicjująca nauczanie ekologii była szczególnie cenna. Nie można jednak zapomnieć o osobistym wkładzie Profesora w nauczanie, związanym szczególnie z okresem kierowania Katedrą, a później Zakładem Ewolucjonizmu i Ekologii Zwierząt przy Instytucie Zoologii UW i trwającą szereg lat opieką nad Zakładem Hydrobiologii.

Jego wykłady monograficzne z populacjologii, biocenologii i produktywności przedstawiane najczęściej pozornie niezbyt efektownie, cichym głosem, potrafiły skupić uwagę słuchaczy, zawierały ciekawie ujętą wiedzę, często frapujące zestawienia i ilustracje. A najważniejsze, że zawierały stale aktualne wyniki badań i przemyśleń Profesora.

Ciekawego materiału dokumentującego osiągnięcia dydaktyczne Profesora może dostarczyć zestawienie liczby prowadzonych magisteriów i liczby promowanych doktorów wraz z analizą ich dalszych losów naukowych.

Profesor Petruszewicz był promotorem ponad 40 prac magisterskich i 37 doktorskich. Tematy prac wykonywanych pod Jego kierunkiem obejmują pełny zestaw zagadnień ekologicznych — populacyjnych i biocenotycznych, z zakresu hydrobiologii i ekologii środowisk lądowych. Spośród doktorów profesora Petruszewicza dzisiaj 8 osób ma tytuły profesora, 10 docenta, prawie wszyscy kontynuują działalność naukową. Wielu z nas wspomina współpracę z Profesorem w okresie wykonywania pracy doktorskiej. Nie był z pewnością łatwym promotorem. Stale zajęty, zostawiający w nieprawdopodobnych miejscach „cenne”, jedyne egzemplarze kolejnych wersji pracy doktorskiej, był przyczyną ogromnego zdenerwowania, a czasami „rozpaczy”, żartobliwie dziś wspomianej, gdy na przykład mylił tematy proponowane na egzaminy doktorskie. Zawsze jednak, może szczególnie dziś, z perspektywy czasu, cenimy sobie bardzo dyskusje z Profesorem, Jego mądre rady i pomoc.

Należy wreszcie wspomnieć o aktywności profesora Petruszewicza w nauczaniu ekologii na forum międzynarodowym. Łączy się ona przede wszystkim z Międzynarodowym Programem Biologicznym (MPB). Opublikowana wspólnie z Macfadyenem w 1970 r. w serii metodycznej Międzynarodowego Programu Biologicznego książka na temat produktywności zwierząt lądowych jest wykorzystywana na całym świecie jako jeden z podstawowych podręczników w tym zakresie. W okresie MPB profesor Petruszewicz inicjował wiele kursów z zakresu metodyki badań produktywności, które przyczyniły się do prawidłowego rozwoju tej dziedziny wiedzy. Po zakończeniu Międzynarodowego Programu Biologicznego profesor Petruszewicz uczestniczył w opracowaniu koncepcji nauczania ekologii dla potrzeb ochrony środowiska w ramach Międzynarodowego Programu „Człowiek i Biosfera” (MAB). W 1972 r. profesor Petruszewicz

bierze udział w międzynarodowej konferencji w Paryżu na temat działalności edukacyjnej w ramach Programu „Człowiek i Biosfera”. Na konferencji tej przedstawia własne interesujące koncepcje organizowania szkolenia międzynarodowego, które znajdują dziś wyraz w systemie organizacji przez UNESCO/MAB licznych międzynarodowych kursów szkoleniowych z zakresu ekologii i ochrony środowiska.

W tym krótkim przeglądzie zasygnalizowałam tylko niektóre aspekty dydaktycznej działalności profesora Petruszewicza. Sądzę jednak, że nawet z tego zarysu wyłania się obraz działań wielostronnych i aktywnych, działań, które doprowadziły do wykształcenia wielu obecnie pracujących ekologów polskich, wreszcie działań znanych i uznanych na forum międzynarodowym.

Summary

Kazimierz Petruszewicz began his didactic work before the II World War at the Stefan Batory University in Wilno. After the war, in 1951, he became the head of the Department of Evolution and Animal Ecology at the Warsaw University, and for several years he also headed the Department of Hydrobiology.

Professor Petruszewicz had many successes in the didactic field, and one should also mention his great abilities as an organizer of educational activities in Poland. He was the initiator and organizer of ecological post-graduate courses in the Polish Academy of Sciences. He did much for the introduction of ecology to the programme of biological studies at universities. His initiatives concerning ecological education were well known and appreciated among scientists from many countries, especially through his activities in the International Biological Programme and the Man and the Biosphere Programme.